

RAZGOVOR S IZV. PROF. DR. SC. TRPIMIROM VEDRIŠEM

Razgovarao: Marko Paradžik¹

Trpimir Vedriš izvanredni je profesor na odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagreb i gostujući nastavnik na Sveučilištu u Dubrovniku. Pohađao je Klasičnu gimnaziju u Zagrebu te je diplomirao

povijest i etnologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Studirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove. Magistrirao je 2004. na Odsjeku za srednjovjekovne studije na Srednjoeuropskom Sveučilištu u Budimpešti, gdje je, nakon doktorata na zagrebačkom sveučilištu 2009., obranio drugi doktorat 2015. Područje njegova znanstvenog interesa, uz srednjovjekovnu hagiografiju i kult svetaca na jadranskom prostoru, uključuje povijest kršćanstva u kasnoj antici i srednjem vijeku, hrvatsku povijest srednjeg vijeka te probleme moderne percepcije srednjovjekovlja. Drži kolegije s područja hrvatske srednjovjekovne povijesti i povijesti kršćanstva.

Izlagao je na velikom broju međunarodnih skupova te objavio veći broj radova među kojima u novije vrijeme znanstvene članke: *Baptismal font of the Croats: a case study in the formation of a national symbol*, *Memoirs of the American Academy in Rome* 62 (2017); "Croats and Carolingians: Triumph of a New Historiographic

¹ mag. iur., Javna ustanova Veteranski centar, Park Stara Trešnjevka 4, Zagreb

Paradigm or Ideologically Charged Project?"; „*Provincia Jadrensis: Heir of Roman Dalmatia or a still-born child of Byzantine early medieval Adriatic policy?*“ *The Adriatic Between Venice and Byzantium c. 700-1453*. ur. M. Skoblar (Cambridge University Press, 2019). Autor je monografije *Hagiografija i rani kult sv. Anastazije i sv. Krizogona u Zadru* (Hagiotheca – Leykam, 2019.).

Dio njegovih znanstvenih radovi dostupan je na: <https://ffzg.academia.edu/TrpimirVedri%C5%A1>

Dugogodišnji je aktivni član, i od proljeća 2019., predsjednik Hrvatskog hagiografskog društva „Hagiotheca“ te urednik niza zbornika radova hagiografskih skupova među kojima i *Saintly bishops and bishops' saints* (su-uredništvo John S. Ott.) (Hagiotheca-Humaniora, 2012.); *Cuius Patrocinio Tota Gaudet Regio. Saints' Cults and the Dynamics of Regional Cohesion* (su-uredništvo S. Kuzmova i A. Marinković) (Hagiotheca, 2014) i *The saints of Rome: diffusion and reception from Late Antiquity to the Early Modern Period* (su-uredništvo H. Doherty i D. Uhrin (Hagiotheca-Leykam, u pripremi). Sudjelovao je na međunarodnom projektu *Symbols that Bind and Break Communities: Saints? Cults as Stimuli and Expressions of Local, Regional, National and Universalist Identities* Mađarske znanstvene istraživačke zaklade kao sastavnice međunarodnog projekta *CULTSYMBOLS ESF EuroCORECODE Programa* (2010.–2013.), te na istraživačkom seminaru kolaborativnog projekta (uz potporu zaklade *Paul J. Getty* u okviru programa *Connecting Art Histories*) „Framing Medieval Mediterranean Art“ *Američke Akademije u Rimu* (2014.–2016.). Suradnik je na projektu *Jadranska maritimna hodočašća u lokalnom, nacionalnom i transnacionalnom kontekstu* (PILGRIMAR) Hrvatske zaklade za znanost (2021.–2025.).

Zašto se u današnjem svakodnevnom govoru bilo političara bilo novinara koristi izraz „mračni“ za povijesno razdoblje poznato kao srednji vijek i možete li nam objasniti od kuda točno izraz srednji vijek dolazi i kako se konkretno postigao konsenzus na koje se razdoblje odnosi?

Izraz se u tom značenju koristi uglavnom iz neznanja, ponekad iz zlobe, a ponekad je riječ o kombinaciji tih dvaju pozicija. Geneza izraza srednji vijek dobro je poznata. Skupina intelektualaca 14. st. koje se često naziva humanističkim ili renesansnim misliocima došli su do uvjerenja da njihovo „otkriće antike“ predstavlja revoluciju u pogledu na ljudsku kulturu i narav. U tom pogrešnom uvjerenju počeli su razdoblje od gotovo tisuću godina koje je dijelilo njihovo doba od vremena propasti Rimskog Carstva nazivati „srednjim vijekom“. Prihvatanje ideje o „srednjem vijeku“ popraćeno demonizacijom tog razdoblja od strane tzv. prosvjetitelja 18. st. otvorilo je vrata i kasnijoj negativnoj percepciji. Sve u svemu, sintagma je ulovila korijen u našoj civilizaciji premda je, tehnički gledano, razdoblje unutar sebe toliko raznovrsno teško svesti na jedinstveni zajednički nazivnik. Smatrati ga pak u cjelini mračnim dobom plod je neznanja i predrasuda.

Srednji vijek izraz je koji se danas također pejorativno voli od strane lijeve političke i filozofske misli pripisati Crkvi kao oznaci nečeg zastarjelog i nazadnog. Ocjenjujete li povijesnu ulogu Crkve u srednjem vijeku pozitivno ili negativno i zašto?

U tom je kontekstu zapravo riječ o mitu o srednjem vijeku. Kako je Umberto Eco to zgodno uočio, postoji više mitova o srednjem vijeku i to vrlo različitih predznaka. Perspektiva o kojoj govorimo spada u onaj negativan kraj spektra. Projicirajući u srednji vijek moderne preokupacije, na taj se način ahistorijski obračunava s pojavama iz recentne prošlosti ili sadašnjosti. Negativan stav prema kršćanstvu, osobito Katoličkoj Crkvi, sigurno je plodno tlo za

takovo vrednovanje. Neki od vrhunskih suvremenih medievista su ateisti, pa i deklarirani komunisti, no kao stručnjaci svjesni su složenosti pitanja uloge Crkve u europskoj povijesti i ne bave se jeftinim diskvalifikacijama. U srcu problema, osim svjetonazorske ili kakve druge pristranosti, leži i činjenica da je Katolička Crkva najstarija živuća institucija na svijetu. U tom je kontekstu teško zamislivo da gotovo dvotisućljetna povijest može biti svodiva na neko dobro ili zlo. Crkva je središnja (iako ne jedina, a ni svemoćna, kako se često zamišlja) institucija kršćanskog Zapada i s njime je dijelila i dobre i loše trenutke. Ako je europska uljudba sa svim svojim nedostacima i promašajima neko dobro, a mislim da jest, za to je uvelike zaslužna Crkva.

Nastavno na prethodno pitanje križarski ratovi danas se često koriste kao povijesna sramota Zapada za koju krivnju snosi Crkva. Je li to zaista tako ili su oni bili više povijesna nužnost kao odgovor na osvajačke namjere Arapa s juga?

Križarski ratovi su, upravo na tragu prethodnog pitanja, i u kontekstu kritike kršćanskog Zapada, često potezan „dokaz“ o zatucanosti i divljaštvu srednjovjekovnih Zapadnjaka predvođenih Rimskom Crkvom. Ovaj je razgovor očito neprikladan ambijent za pojašnjavanje zašto je takova slika simplificirana i u konačnici promašena. Križarski ratovi kao ideološki malj u kulturnim ratovima su karikatura složenog fenomena oblikovanog unutar višestoljetnog konflikta islamskog i kršćanskog svijeta na Sredozemlju koji je započeo ekspanzijom Arapa okupljenih oko nove religije u 7. st. i nastavio se pritiskom islamskog svijeta na Europu. U tom kontekstu, vrlo je kratkovidno i intelektualno nepošteno usmjeravati pažnju isključivo na kršćansko nasilje koje je, kakve god oblike poprimalo i koliko god nama danas s pravom bilo odbojno, predstavljalo *onodobni* odgovor na višestoljetnu ekspanziju islama. Zaboraviti brzu i nasilnu ekspanziju islamskog

svijeta i podvrgavanje dvije trećine dotadašnjeg kršćanskog Sredozemlja očit je propust. Tim više što se taj proces još većom silinom nastavio stoljećima nakon križarskih ratova. Mitologizirano i reducirano svođenje križarskih ratova na nekakvu „zapadnjačku imperijalističku agresiju“ protiv „mirnog islamskog svijeta“ je ahistorijska tlapnja.

Možete li ukratko nabrojiti koje su najbitnije trenutačno znanstvene spoznaje o pokrštanju Hrvata?

Problem početaka kršćanstva u Hrvata s pravom je simbolički i identitetski važna tema kako historiografiji tako i u popularnom diskursu. Ta važnost s jedne i – bolan manjak izvora s druge, doveli su do toga da su se tijekom vremena javila i vrlo različita mišljenja i tumačenja. Ako moram zaista ukratko ocrtati što osobno smatram najvrjednijim aspektima istraživanja bili bi to: uočavanje važnosti jasnog određivanja pojmova koji omogućuju plodonosnu raspravu; oslanjanje na dostignuća europskih historiografija u artikuliranju temeljnih problema te konačno – razvoj arheologije kao discipline koja, u svijetlu manjka pisanih svjedočanstava, nudi obećava ponuditi odgovore na neka od ključnih pitanja. Tendencija pomicanja pretpostavljenog vremena pokrštanja prema kasnom 8. i ranom 9. st. može se nekomu učiniti kao “osiromašivanje” naše povijesti, no mislim da su razlozi u prilog vrednovanju doba franačke ekspanzije kao ključnog momenta dobro argumentirani. Istovremeno to ne znači i odbacivanje uočavanja kontinuiteta post-rimskih kršćanskih populacija na određenim područjima.

Je li karolinška renesansa kao veliko kulturno uzdizanje u Europi imala svoj utjecaj na Hrvate i u kojoj mjeri?

Izuzetno. Doduše, možda u kontekstu prve polovice 9. st. ne toliko u smislu „visoke kulture“ (kao npr. književnosti), ali svakako u kontekstu karolinške ekspanzije na jugoistok. Naime, vrednova-

nje središnje franačke uloge u oblikovanju najranije hrvatske državnosti – ne bez otpora – postupno se probija u hrvatskoj historiografiji kroz čitavo 20. st., no doživjelo je svoj trijumf projektom „Hrvati i Karolinzi“ o 2000. Rekao bih da temeljne konture u tom kontekstu oblikovane „nove historiografske paradigme“ postaju okosnica i okvir suvremenog tumačenja početaka hrvatske rano-srednjovjekovne povijesti. Zanimljivo je da te teze nailaze i na određen otpor u dijelu međunarodne akademske zajednice, a sasvim sigurno ih se ne gleda s prevelikim simpatijama ni u našem neposrednom jugoistočnom susjedstvu. No, to bi već mogla biti zasebna tema za razgovor...

Možemo li reći da više znamo danas o antičkoj Grčkoj nego o Hrvatima za vrijeme kneževa i kraljeva?

Bio bih oprezan s takovim usporedbama, kao i općenito, na tragu prethodno rečenog o „srednjem vijeku“, uporabom pojmova kao što je „antička Grčka...“ Govorimo li o ranoj fazi grčke civilizacije u obliku tzv. Mikenske civilizacije ili nekom do segmenata dobro dokumentirana života u prosperitetnim gradovima poput Atene u njezino zlatno doba? Ako je riječ o drugome, odgovor je, naravno, potvrđan.

Smatrate li da ima još potencijalno puno otkrića na području arheologije za razdoblje hrvatskog kraljevstva?

Da. Neka (relativno) nedavna otkrića – poput onoga na lokalitetu Brekinjova kosa kraj Bojne na Banovini – podsjećaju na činjenicu da su velika prostranstva arheološki još neistražena. Različiti metodološki iskoraci kao i interdisciplinarna suradnja arheologije s različitim znanstvenim disciplinama obećaju temeljitije i inovativnije načine istraživanja. Također, nadam se i razvitku hrvatske arheologije u smjeru većeg vrednovanja razdoblja kasnog srednjeg vijeka koje je zasad, nažalost, ponešto zanemareno.

Ako usporedite položaj kmeta iz srednjeg vijeka i položaj današnjeg radnika čiji je društveni položaj bolji?

Kao i u jednom od prethodnih pitanja, bio bih vrlo oprezan s takvim usporedbama. Ponajprije, kao što rekoh, srednji vijek je preopširna kategorija da bi se mogla svesti na pitanje položaja kmeta. Koji kmet, u kojem dijelu Europe, u kojem stoljeću? Niti je svuda i uvijek položaj zemljoradnika bio isti, niti su sva područja i razdoblja dovoljno dokumentirana da dopuštaju smislen odgovor na to pitanje. Uspoređivati položaj, npr. seljaka u Engleskoj u 14. st. s radnikom 19. st., ili pak našim suvremenicima sugerira da su načelno imali manji broj radnih dana (osim „mrtve sezone“ za niz poljoprivrednih radova, Crkva je propisivala vrlo velik broj neradnih dana), što još ne znači i manje radnih sati godišnje. Također, rad je prosječno bio fizički teži s obzirom na uvjete, od čega su tek dio odrađivali za vlastite potrebe. Seljaci često nisu posjedovali zemlju, a veća je bila i njihova izloženost prirodnim nedaćama i nasilju.

Nastavno na prethodno pitanje, je li u konačnici točna teza da je u odnosu na srednji vijek bolja kvaliteta života danas u vidu zdravlja i higijene, duljeg razdoblja života, obrazovanja i generalno političkog sustava?

Usporedba izdvojenih dimenzija života poput postotka davanja srednjovjekovnih seljaka s modernim porezima i prirezima mogu dovesti do nekritičkog idealiziranja srednjovjekovnog života. Isto tako čitav niz dostignuća na području filozofije, umjetnosti i religije, pa i tehnologije, definitivno opovrgava sliku srednjovjekovlja kao mračnog. No, bez obzira na moje osobne simpatije, nema sumnje da je tadašnji život za veliku većinu suvremenika bio teži, grublji i kraći od današnjeg. Ono što se može empirijski utvrditi jest da je predviđeni život u razvijenim zapadnim društvima duži (zasad) nego što je bio u srednjem vijeku. Pristup zdravstvenom

sustavu, obilje dostupne hrane i općenito bogatstvo resursa koji su nam na raspolaganju čine naš život „kvalitetnijim“. Sve to pak ne znači da u srednjem vijeku život nije mogao biti prošaran i intenzivnom radošću i ispunjen smislom. Srednjovjekovlje je bilo vrijeme nastanka niza novih institucija, a da ne kažem da bi nas neki oblici političke organizacije poput gradskih komuna mogli pozitivno iznenaditi. Konačno, ne treba zaboraviti ni to da je srednjovjekovno društvo, bez obzira na visoki mortalitet, u usporedbi s današnjom Europom bilo demografski vrlo mlado.

Koju bi ste literaturu preporučili svim onima koje zanima saznati nešto više o srednjem vijeku?

Danas je dostupno toliko pregleda srednjovjekovne povijesti, da ne govorim o specijalističkim studijama, da bi mi bilo teško sastaviti i popis od 30 naslova. No, kad bih morao preporučiti jednu knjigu – bez nedoumice bih preporučio *Medieval Europe* Chrisa Wickhama iz 2016. Kao nastavnik jako cijenim i *Introduction to Medieval Europe* iz 2017. dvojca Wima Blockmansa i Petera Hoppenbrouwersa, no svjestan sam da zbog svojeg udžbenička naravi taj priručnik nije toliko pristupačan kao Wickhamova knjiga.

Koga u području povijesne znanosti kod nas smatrate bitnim autorima za razdoblje srednjeg vijeka?

Mislim da u Hrvatskoj imamo izvrsnih medievalista, pogotovo, da tako kažem, srednje ili mlađe generacije. Ne želeći riskirati da se netko do mojih kolega ne uvrijedi, umjesto pojedinih autora, preporučio bih tek nekoliko publikacija sintetskog sadržaja o hrvatskom srednjovjekovlju. Nažalost ne mogu preporučiti monografiju koja bi poput Wickhamove *Europe* nudila kvalitetan i pristupačan pregled hrvatske povijesti, ali višesveščana sinteza *Povijest Hrvata* u izdanju Matice hrvatske nudi, iako kroz poglavlja različite kvalitete, uvid u recentnu hrvatsku medievistiku.

Dosad su objavljeni prvi i treći svezak (Rani srednji vijek i 15. stoljeće), no nadam se da će uskoro ugledati svijetlo dana i drugi i četvrti. U perspektivi nade mogu najaviti i monografiju koja bi se trebala pojaviti krajem godine u sklopu velike izložbe u Klovićevim dvorima povodom obilježavanja 1100. obljetnice Hrvatskog kraljevstva pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture i medija.

Za kraj jedno pitanje iz područje filozofije povijesti. Oswald Spengler u svom kapitalnom djelu *Propadanje Zapada* izlaže tezu da je srednji vijek zapravo mladost Zapada jer Zapad je dijame-tralno suprotno društvo Antici po svojim temeljnim simbolima. Slažete li se s tom tezom ili ne i zašto?

Riskirajući iritaciju čitatelja, opet moram izraziti određenu skepsu spram takvih usporedbi. Kako god, srednji vijek, iz europske perspektive može se opisati kao doba mladosti. Naime povijest antike u mnogočemu nije europska povijest – ni u geografskom smislu ni u identitetskom smislu. Odnos europskog srednjovjekovlja i antike zgodno je ocrtao čuveni medievist Marc Bloch izjavivši da je „Europa nastala kad se Rimsko Carstvo raspalo“, na što se nadovezao Lucien Febvre utvrdivši da je „točnije, Europa postala mogućnost tek kad se Carstvo raspalo.“ Da Spenglerova pretpostavka nije pogrešna nedavno je potvrdio i Tom Holland, autor knjige *Dominium*, opažanjem da „što je više godina provodio uronjen u proučavanje antike, to mu je ona postajala sve više stranom.“ Njegova opis osobnog otkrića kršćanskog srednjovjekovlja čini mi se vrijednim navođenja: „Tisuću godina, i više, civilizacija unutar koje sam se rodio bila je kršćanska. Pretpostavke s kojima sam odrastao – o tome kako valjano organizirati društvo, o načelima kojih se treba pridržavati – nisu potekle iz klasične starine, još manje iz „čovjekove prirode“, nego posve nedvosmisleno iz kršćanske prošlosti te civilizacije. Utjecaj kršćanstva na razvoj zapadne civilizacije

bio je toliko dubok i dalekosežan da je ostao nekako zakriven od pogleda.“ Drugim riječima, kršćanstvo je temeljna *differentia specifica* europske povijesti i bez njega Europa – u misaonom, moralnom i institucionalnom smislu – nije razumljiva.

Krunidba kralja Zvonimira, 1897. Autor: Ferdinand Quiquerez